

ЕКОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС В ЛІНГВІСТИЧНИХ ОПИСАХ

Ніна ГУДЗЬ (Житомир, Україна)

Стаття присвячена огляду існуючих наукових розвідок в сфері екологічного дискурсу та аналізу підходів до його місця в системі дискурсу англійської мови.

Ключові слова: *екологічний дискурс, довкілля, критерії, екологічна криза, екологічна комунікація.*

The paper reviews existing scientific research in the field of environmental discourse and analyzes the approaches to its place in the discourse system of the English language.

Key words: *environmental discourse, environment, criteria, environmental crisis, environmental communication.*

Кожен виток еволюції суспільства піднімає нові питання, що стосуються різних аспектів існування людини і найповніше висвітлюють її потреби та прагнення. Лінгвістика, як і будь-яка інша наука, відображає складний шлях пізнання дійсності, проходячи у своєму розвитку ряд етапів, обумовлених комплексом мовознавчих проблем, що набувають першочергового значення на кожному з них. Переорієнтація лінгвістики на антропоцентричні орієнтири зміщує фокус уваги дослідників на дослідження мови у тісному зв'язку з людиною, її мисленням, духовно-практичною діяльністю, що надає можливість наблизитись до розуміння природи комунікативної діяльності. Вирішальну роль для створення теоретичних засад вивчення людського чинника у мові відіграло введення терміну «дискурс» у лінгвістичний обіг. Одним з аспектів дослідження дискурсу є класифікація типів дискурсу та опис окремих дискурсів, що відповідають сферам людської діяльності, в кожній з яких комунікація набуває специфічних рис. Останніми роками з'явилися роботи, в яких досліджуються аргументативний (А. Д. Белова), конфліктний (О. В. Фадєєва), оцінний

(Н. Н. Миронова), політичний (Т. А. ван Дейк, Р. Водак, О. С. Фоменко), рекламний (Дж. Кук, Дж. Ліч, О. С. Іванова), юридичний (Т. А. Скуратовська), педагогічний (О. В. Коротєєва) та низка інших дискурсів. Однак, сучасне суспільство характеризується не лише стрімким технологічним розвитком та підвищеною увагою науковців до проблем комунікації, але й нагнітанням глобальної екологічної кризи, проблем взаємодії людини з природою та охорони навколишнього середовища. В світі склалася соціальна система, що є причиною виникнення та загострення соціально-економічних та екологічних проблем, різних за масштабом та характером. Екологічна ситуація в цілому продовжує погіршуватися.

В процесі осмислення взаємозв'язку суспільства і природи відбувається трансформація предмета екології і диференціація екологічних знань та його характеристика з точки зору різних аспектів – філософського, соціологічного, психологічного тощо. Результатом чого є виникнення низки нових наук, серед яких чільне місце займає еколінгвістика, що поєднує екологію і лінгвістику. Це свідчить про те, що екологічна тематика і проблематика привертає увагу і науковців-лінгвістів. Так, досліджуються лінгвокогнітивні особливості екологічного дискурсу (І. О. Розмаріца), вивчається екологічна термінологія (С. В. Овсейчик, К. Ю. Симонова), аналізується екологічна публіцистика (Т. О. Бондаренко, Г. М. Гопко), описуються концептуальні метафори в екологічному дискурсі (Н. О. Красильникова, О. В. Іванова), проводиться лінгвістичний аналіз дискурсивних структур екологічної тематики (О. Г. Хітарова).

Дана розвідка присвячена огляду сучасних підходів до трактування екологічного дискурсу, його жанрових та структурних особливостей.

Стаття має на меті простежити процес становлення екологічного дискурсу як предмета лінгвістичних досліджень, узагальнити та уточнити його сучасну дефініцію.

Звертаючись до витоків екологічного дискурсу, необхідно зазначити, що людина вже з перших днів свого існування пов'язана з природою, чим і зумовлене виникнення і розвиток екологічного дискурсу на зорі людської цивілізації. Він формується в рамках міфо-релігійного світосприйняття. Первісні уявлення про природу зводилися до трьох образів відповідно до яких природа розумілася як: 1) ієрархічний порядок; 2) єдність протилежностей: годувальниці й дикої неконтрольованої сили; 3) ідилічний образ доброзичливості й миролюбності.

Як зазначає К. І. Карпенко [6], кожна з цих інтерпретацій мала різні соціальні імплікації: перший образ міг бути використаний як виправдання й підтримка існуючого порядку, другий – для зміни суспільства відповідно до нового ідеалу, третій – для запобігання проблем, що з'являються як результат втручання виробництва в життя. Метафора матері-природи, яка несла на собі вантаж схованого контролю і обмеження, поступово зникла як домінуючий образ у міру того, як наукова революція просувалася шляхом раціоналізації світогляду. Так, в епоху первіснообщинного ладу існувала величезна кількість вірувань і культів, джерелом яких був культ Богині-Матері (Матері-Землі, Матері-Природи), що зводився до поклоніння силам природи та їх ототожнення з божеством. Ці вірування проявлялися в таких формах: анімізм, тотемізм, фетишизм, шаманізм, політеїзм та пантеїзм. В епоху Середньовіччя на противагу політеїстичному, для якого характерна ієрархія богів, виникає монотеїстичне світосприйняття. Природа, як і сама людина, розуміється як Боже творіння. В епоху Відродження бурхливого розвитку набуває біологія, в межах якої розвивається екологія, яка виокремлюється в самостійну науку на початку ХХ ст. і визначається відомим німецьким природодослідником Е. Геккелем як наука про взаємодію і взаємовплив живих істот та їхнього оточення. В 90-х рр. ХХ ст. в зв'язку з необхідністю розв'язання глобальних екологічних проблем, що стали результатом екстенсивного використання природних ресурсів та впевненості в тому, що людина може контролювати природу, *екологічний дискурс* стає об'єктом

еколінгвістичних досліджень, що об'єднують екологію та лінгвістику. Метою таких досліджень є вивчення ролі мови в описі актуальних проблем довкілля, відображення в мові проблем взаємодії людини і навколишнього середовища тощо.

На сьогодні серед науковців немає єдиного підходу до трактування екологічного дискурсу. Так, М. Стецяк вважає, що екологічний дискурс можна розуміти у вузькому і широкому сенсі. На її думку, екологічний дискурс у *вузькому розумінні* – це тип дискурсу, що має специфічні риси, що відрізняють його від інших форм комунікативної поведінки та має обмежену сферу вживання – мовлення людей, які цікавляться екологією та описують світ засобами власної системи пізнання та інтерпретації. В *широкому розумінні* екологічний дискурс – сукупність текстів (подільних, структурованих послідовностей усних чи письмових висловлювань), в яких відкрито, тобто через засоби масової інформації, окреслюються відносини між людиною і навколишнім середовищем; або вплив людської діяльності на довкілля та наслідки цього впливу на саму людину [13: 3 - 4]. І. Н. Рогожнікова визначає його як текст, занурений в ситуацію використання з метою розкриття суті деяких екологічних проблем та впливу на адресата [9: 141]. Під текстом з екології З. І. Ломініна розуміє таку одиницю, яка має в своєму семантичному наповненні проблеми взаємовідносин людини і довкілля, що маркуються соціальною спрямованістю та різним ступенем оцінки; при цьому центральне місце належить конкретному факту таких взаємовідносин [7: 4]. І. О. Розмаріца трактує екологічний дискурс як сукупність вербальних та невербальних актів, що використовуються для вербалізації знань про довкілля з метою впливу на суспільну думку [10: 6]. Незважаючи на різноманітність підходів до трактування екологічного дискурсу, у всіх наведених визначеннях ключовими є слова "довкілля", "людина", "взаємовідносини", "вплив", "інформування".

Проаналізувавши підходи лінгвістів до тлумачення **екологічного дискурсу**, визначаємо його як специфічний тип дискурсу, метою якого є відображення

взаємодії людини і довкілля та результатів такої взаємодії, спрямований на інформування населення про стан довкілля та вплив на суспільну свідомість.

Підставами для виділення екологічного дискурсу в окремий тип дискурсу, на думку І. О. Розмаріци, стали актуальність екологічної тематики; зростання уваги, що приділяється проблемам довкілля на усіх рівнях суспільства; формування природоохоронної сфери як середовища людської діяльності; постійне поповнення екологічного глосарію; виникнення особливих екологічних аксіологічних одиниць; наявність окремих моделей адресантно-адресатної конфігурації, що зумовлюють використання певних комунікативних стратегій в конкретних комунікативних ситуаціях; політична та екологічна коректність, які виступають організуючими принципами екологічного дискурсу [10: 6].

І. Н. Рогожнікова до критеріїв виділення екологічного дискурсу відносить такі: тематичний маркер "взаємодія людини з середовищем її існування"; текстоформуючі ціннісні компоненти (концепти); цільові установки комунікантів та мовленнєві стратегії; структурно-функціональні ознаки тощо [9: 141]. Н. С. Руденко зазначає, що екологічний дискурс виділяється в окремий тип дискурсу за тематичним критерієм. Його макротема – взаємини людини з навколишнім середовищем [11: 197]. Однак, які б критерії не бралися за основу при виділенні екологічного дискурсу, беззаперечним залишається той факт, що його специфіка обумовлена важливістю тематики, яку він підіймає.

Екологічний дискурс реалізується в усній та писемній формах. До усної форми належать публічні виступи під час конференцій, семінарів, промови політиків, їхні виступи на радіо, по телебаченню, інтерв'ю, прес-конференції, парламентські дебати, дискусії під час громадських слухань, круглих столів, теле- та радіоновини, що торкаються вище зазначеної тематики, екологічні теле- та радіопередачі, ролики екологічної реклами. До писемної форми екологічного дискурсу можна віднести різноманітні публікації, статті в журналах та газетах, доповіді, огляди, аналітичні матеріали, екологічні плакати та брошури. Поряд з

цим екологічний дискурс вирізняється широким використанням невербальних компонентів спілкування, параграфеміки, кольорового символізму – ця риса наближає комунікацію в сфері екології до рекламного дискурсу. З політичним дискурсом екологічну комунікацію поєднує чітко виражена апеляція до системи цінностей, що склалася у певному суспільстві [10: 6].

З точки зору функціонально-стильової диференціації виділяються такі жанри екологічного дискурсу:

- 1) науковий дискурс;
- 2) медійний дискурс;
- 3) художній дискурс;
- 4) релігійно-проповідницький дискурс [5: 7].

В середині наукового екологічного дискурсу виділяють власне науковий (монографія, дисертація, доповідь), науково-навчальний (лекції, семінари, реферати, курсові роботи) та науково-популярний (книги, лекції, статті, есе). Медійний екологічний дискурс пов'язаний з громадсько-політичною сферою комунікації і обслуговує широку область суспільних відносин. Відповідно до традиційного підходу він поділяється на інформаційний (замітка, репортаж, інтерв'ю), аналітичний (бесіда, стаття, огляд) та художньо-публіцистичний (есе, памфлет, фельетон) [1: 52]. Художній екологічний дискурс реалізується в формі драми, поезії і прози. Релігійно-проповідницький екологічний дискурс являє собою сукупність усних і письмових текстів релігійного спілкування.

В рамках екологічного дискурсу ми маємо справу не лише з різноманітністю позицій, але й з різними моделями адресантно-адресатних відносин. Як стверджує Д. Ранцев-Сікора, на публічній арені з приводу охорони навколишнього середовища висловлюються спеціалісти-екологи, учасники проекологічних громадських організацій, лісники, мисливці, представники влади, службовці, опозиційні політики, журналісти, виробники "екологічних" товарів,

представники творчих об'єднань, а також аматори, яких цікавлять проблеми охорони природи [8: 71].

Зважаючи на таке різноманіття учасників комунікації в сфері екології, цілком закономірним здається той факт, що структура екологічного дискурсу не є однорідною. Екологічний дискурс має польову будову. У центрі знаходяться жанри, які реалізують основне призначення дискурсу, тому ядро екологічного дискурсу становить науковий дискурс, оскільки він найбільшою мірою відповідає цілям, цінностям та соціальним функціям дискурсу, а також володіє найбільшою кількістю зв'язків з текстами інших різновидів даного дискурсу. У периферійних жанрах основна функція і характеристика екологічного дискурсу переплітаються з функціями і характеристиками інших видів дискурсу в межах одного тексту. Близню периферію, таким чином, представляють жанри медійного дискурсу. Дальню периферію екологічного дискурсу складають тексти, створені «рядовими громадянами», які, не будучи професійними екологами, журналістами, письменниками і проповідниками, епізодично беруть участь в екологічній комунікації. Це можуть бути різного роду листи і звернення, адресовані політикам або державним установам, листи в ЗМІ, побутові розмови на екологічні теми та ін. Подібні тексти знаходяться в сфері перетину екологічного та побутового дискурсів [4: 66].

І. Н. Рогожнікова вважає, що екологічний дискурс як інституціональне утворення представлений лише дискурсом мас-медіа та науковим дискурсом і його різновидами (науково-популярним, науково-навчальним) [9: 141]. Однак, зважаючи на численність конфігурацій адресантно-адресатних відносин в межах екологічного дискурсу та постійне розширення кола учасників екологічної комунікації, такий підхід здається не зовсім правомірним.

Як зазначає О. В. Іванова, дослідження сучасного екологічного дискурсу можливо в декількох аспектах, які різняться в залежності від ракурсу, під яким вивчається основна екологічна проблема:

а) з культурно-історичної позиції розглядаються умови безперервності та зміни історичної інтерпретації екологічних зв'язків;

б) з природничої точки зору постає питання про закономірності у відносинах між живими істотами і навколишнім середовищем;

в) з філософської позиції досліджуються особливості екологічного мислення;

г) з естетичної позиції вивчається сприйняття екологічних відносин;

д) з соціополітичної позиції постає питання про умови розвитку нової соціальної поведінки на основі екологічних знань;

е) з етичної точки зору в практичних дискурсах вивчається нормативність індивідуального і колективного спілкування з оточуючими людиною екосистемами [3: 136].

Всі ми є адресатами екологічного дискурсу, оскільки певною мірою володіємо інформацією про стан навколишнього середовища, тому вивчення того, як мова впливає на екологічну поведінку та свідомість суспільства є надзвичайно актуальним питанням в умовах глобальної екологічної кризи. Зважаючи на популярність мережі Інтернет як засобу масової комунікації та його зростаючу роль в інформуванні населення про стан довкілля, вбачаємо актуальними наукові розвідки, що спрямовані на дослідження екологічного Інтернет-дискурсу, його жанрової специфіки та лінгвопрагматичного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабире О. В. Стилiстичнi засоби як аргументативнi прийоми в англomовному екологiчному дискурсі/ О. В. Бабире// [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Lingv/.../Babire%2051-56.pdf

2. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [І. С. Шевченко та ін.]. – Харків: Константа, 2005. – 356 с.

3. Иванова Е. В. К проблеме исследования экологического дискурса /Е.В.Иванова// (Политическая лингвистика. – Вып. 3(23). – Екатеринбург, 2007. – С. 134 – 138.

4. Иванова Е. В. Когнитивное моделирование образа природы в медийном экологическом дискурсе/ Е. В. Иванова// Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – №7(188). Филология. Искусствоведение. Вып. 41. –С.65 – 72.

5. Иванова Е. В. Метафорическая концептуализация природы в экологическом дискурсе: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. В. Иванова. – Челябинск, 2007. – 25 с.

6. Карпенко К. І. Гендерний вимір екологічної комунікації: автореф. дис... д-ра філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія і філософія історії» / К.І. Карпенко; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Х., 2006. — 32 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dissua.com/gum_n1/ist1-44--pk-7090-1-ua--st-5--s-2--p-2.html

7. Ломинина З. И. Прагматика в экологии: коннотации в немецкой и русской экологической лексике/ З. И. Ломинина// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/philosophy-and-philology/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today/3570-lominina-zi>

8. Ранцев-Сікора Д. Конфлікт у польському екологічному дискурсі: спроба конверсаційного аналізу / Д. Ранцев-Сікора // Соціологія: теорія, методи, маркетинг: Науково-теоретичний часопис. – 2005. – №2. – С. 70 – 84.

9. Рогожникова И. Н. Экологический дискурс: к проблеме определения лингвокультурологических параметров и типов текстов / И. Н. Рогожникова // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования. – Рязань, 2002. – С.140 – 144.

10. Розмаріца І. О. Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. О. Розмаріца. – Київ – .2004 –. 15 с.

11. Руденко Н. С. Экологические концепты в разных типах дискурса (на материале научно-технического и поэтического дискурсов)/ Н. С. Руденко// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия Филология. Том 20(59). – №1. – 2007. – С. 197 – 201.

12. Созинов А. В. Экологический дискурс: глобальный, национальный и региональный уровни/ А. В. Созинов// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/ekologicheskii-diskurs-globalnyi-natsionalnyi-i-regionalnyi-urovni>

13. Steciag M. Environmental Discourse in Public Debate in Poland: Relativization, Exclusion and Acceptance/ M. Steciag// Language and Ecology. –V.3. – №2. – 2010. – P. 1 – 16.

14. Verhagen F. C. Worldview and metaphors in the human-nature relationship: an ecolinguistic exploration through the ages/ Verhagen F. C. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecoling.net/worldviews_and_metaphors_-_final.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ніна Гудзь – аспірант кафедри англійської філології та перекладу, ННІ іноземної філології, Житомирського державного університету імені Івана Франка

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, прагматика.